

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Book: Докторантски четения : Икономическа социология : Сборник с доклади
Doctoral Readings : Economic Sociology : A Collection of Papers

Location: Bulgaria

Author(s): Radina Velikova

Title: Социална вграденост на тероризма
Social Embeddedness of Terrorism

URL: <https://www.ceeol.com/search/chapter-detail?id=1405852>

СОЦИАЛНА ВГРАДЕНОСТ НА ТЕРОРИЗМА SOCIAL EMBEDDEDNESS OF TERRORISM

Радина Великова, докторант, УНСС
Radina Velikova, PhD student, UNWE
e-mail: radina.chileva@unwe.bg

***Резюме:** Публикацията е посветена на социалната вграденост на тероризма. Представя се разбиране на явлението, което акцентира на социалните му измерения. Многоаспектният характер на тероризма позволява той да бъде разглеждан през различни изследователски призми. В тази публикация са разгледани релевантни социологически теории за обяснение на тероризма. Ключови парадигми в полето на социологията – функционалистката, конфликтната и символния интеракционизъм – са обсъдени от гледна точка на познавателните им възможности по отношение на изследванията и интерпретациите на тероризма. Дискутират се някои социални и икономически последици от тероризма. Заключението, до което се достига е, че поради социалната вграденост на тероризма важно място в интердисциплинарния ансамбъл при неговото изследване има социологията като научна дисциплина.*

Ключови думи: тероризъм, социални измерения, развитие, последици

***Abstract:** The publication is dedicated to the social embeddedness of terrorism. An understanding of the phenomenon is presented that emphasizes its social dimensions. The multifaceted nature of terrorism allows it to be viewed through different research prisms. This publication examines relevant sociological theories for explaining terrorism. Key paradigms in the field of sociology – functionalist, conflict and symbolic interactionism – are discussed from the perspective of their cognitive capabilities in relation to the research and interpretations of terrorism. Some social and economic consequences of terrorism are discussed. The conclusion reached is that due to the social embeddedness of terrorism, sociology as a scientific discipline has an important place in the interdisciplinary ensemble in its study.*

Keywords: terrorism, social dimensions, development, consequences

Тероризмът не е ново явление. От Древни времена е използвано насилие или терористични заплахи за създаване на страх сред хората (Lutz and Lutz, 2005) и упражняване на натиск върху правителствата

или големи маси хора да променят своите политики, позиция или поведение (United Nations, 2018). Тероризмът се утвърждава като една от водещите заплахи не само за сигурността на отделните държави, но и за международния ред като цяло. През последното десетилетие в различни държави – включително и в онези, които доскоро се смятаха за относително сигурни, в самото сърце на Европа – бяха извършени множество атаки, въпреки мерките за полицейски проверки (Yanev and Petrunov, 2022). Всяко подобно събитие привлича вниманието не само на обществото и политиките, но и на изследователи от различни области, които се стремят да обяснят както причините и мотивите, така и ефектите от терористичните действия. Няма съмнение, че ключови събития като атаките от 11 септември 2001 г. провокираха засилен интерес и доведоха до появата на широка научна литература, анализираща тероризма. Въпреки това значителна част от тази литература е пряко свързана с конкретни събития и отразява предимно политическия им контекст. Тероризмът е социално вграден, поради което са особено важни и социалните му измерения, върху които е поставен акцент в настоящата публикация.

Разбиране за тероризъм

В научната литература могат да се открият различни дефиниции на тероризма, което показва колко сложен и многопластов е самият феномен. Самият термин произлиза от латинското *terrare* – „карам да треперя“, което добре отразява основната му цел: да предизвика силен страх и усещане за несигурност (Мирчев, 2022: 91). Разбирането за това какво представлява тероризмът не е фиксирано – то се променя в зависимост от историческия контекст, от използваните механизми и от самите форми на насилие. Средствата и дейностите, които терористите използват, за да постигнат своите цели могат да бъдат разнообразни.

Тероризмът представлява целенасочена стратегия за предизвикване на страх и усещане за непосредствена заплаха, чрез които се търси политическа, религиозна, икономическа или социална принуда. В основата му стои стремежът да бъдат постигнати определени отстъпки и/или промяна в решенията. Средствата, чрез които това се постига, варират значително – от действителна, незаконно упражнена сила до заплаха за нейното използване. Тактиките, които попадат в този обхват, са изклю-

чително разнообразни: умишлени взривове и палежи, предизвикване на наводнения, разпространяване на задушливи и токсични вещества, оскверняване на обекти, отравяне на водоизточници и храни, както и умишлено разпространение на заразни агенти. Този широк инструментариум подчертава не само многообразието на терористичните действия, но и гъвкавостта, с която те се адаптират към конкретните уязвимости на обществото.

В съвременния глобален свят са налични множество фактори, които могат да бъдат катализатор за терористични действия. Към религиозните и националистическите мотиви се добавят такива, провокирани от политическата намеса във вътрешните работи на определени държави, желанието за заявяване на собствената позиция по начин, който да привлече световното внимание; големите социално-икономически неравенства между различните части на света, сложни взаимоотношения, резултат от дългогодишни борби в рамките на дадена държава или територия и между групите в нея и външни на страната сили, за каквито се определят промените, налагани от икономическата и политическата глобализация.

Предпоставките са многопластови и не могат да бъдат сведени само до един тип обяснение, подобно на други девиантни дейности, чиито социални измерения са проучени по-подробно (Petrunov, 2025a; Petrunov, 2025b; Stamenkov and Petrunov, 2025). Те включват както по-широки политически, икономически и културни процеси на макроравнище – социално-икономически условия, неравенства, глобализация, така и динамики на групова мобилизация на мезониво – терористични групи, резултат на реално или въображаемо положение в неравносечно положение; религия и тероризъм, както и индивидуални траектории на радикализация на микроравнище – чувство за несправедливост, отговор на разочарованието от различни политически, икономически и лични нужди или цели. Именно съчетаването на тези различни нива помага да се разбере защо и кога дадени контексти стават по-податливи на терористични прояви.

Тероризмът в социологическа перспектива

В социологическа перспектива тероризма се разглежда като специфична форма на колективно действие, анализирайки едновременно поведенческите модели на извършителите и институционалните и инди-

видуални отговори на държавата и гражданите. Този подход обхваща интерпретация на ключови събития и реконструкция на причинно-следствени механизми, включително ролята на стратегическото рамкиране и манипулацията на обществените възприятия в подкрепа на определени интереси. Наред с това се изследват социално-културните матрици, от които произхождат терористите, като се акцентира върху ефекта на радикализиращи норми и ценности върху формирането на убеждения, идентичности и мотивационни структури (Wright, 2015).

Различни изследователи посочват някои области, към които да се насочи социологическото изследване на тероризма. Социологически изследвания (Perliger and Pedahzur, 2010) поставят основен фокус върху възможностите за предотвратяване на терористични дейности и реагирането на терористични събития. В социологически изследвания (Young, 2016) се извежда и тероризма като дефиниция, което се обяснява с факта, че реакцията на правителството срещу тероризма може да бъде осъществена единствено чрез правилното му разбиране. Извеждането на дефиницията на тероризма се фокусира на влиянието му върху обществото.

Основни социологически теории, които могат да бъдат използвани за разбиране на тероризма са функционализъм, конфликтна теория, символен интеракционизъм. Като социологическа теория, функционализмът се свързва с изследването на големи социални структури и процеси, при отчитане влиянието на един социален аспект върху обществото. Функционализмът позволява изследване на социалните системи и обяснение на ролята на отделните ѝ части за цялостното развитие на системата. В рамките на функционалистката перспектива социалните явления се анализират еволюционно, като се проследява как различни фактори влияят върху тяхната динамика и устойчивост. Социологическият прочит стъпва върху разбирането, че едно общество може да бъде разбрано най-добре, ако се анализират неговите подсистеми и се проследят ефектите от това какво се случва, когато установените норми се нарушат. В тази рамка тероризмът се разглежда не като произволна аномалия, а като специфична форма на отклонение, която възниква, поддържа се и придобива смисъл в определен социален контекст. Според този подход тероризмът може да изпълнява определени функции вътре в групите, които го практикуват. Той сплотява членовете им, като им дава ясно разграничена идентичност – „ние“ срещу „другите“, които

олицетворяват доминиращите правила и порядки. Чрез противопоставяне на съществуващия социален ред групата изгражда чувство за мисия и принадлежност, което улеснява приемането на девиантни поведения като нещо легитимно, дори необходимо. По този начин тероризмът се вписва в една символна и психологическа рамка, в която участниците не просто нарушават нормите, а ги отхвърлят в името на алтернативна система от ценности. Именно тази вътрешногрупова солидарност и споделеното усещане за обща кауза поддържат и оправдават устойчивостта на отклонението от общовалидните правила на социалния ред (Ginoglu and Ozeren, 2011). Функционалистският подход към тероризма позволява да се разбере не само как групите се организират и поддържат, но и защо екстремни форми на поведение – като самоубийствените атаки – могат да се превърнат в „смислени“ действия вътре в дадена общност. В тази рамка самоубийствените мисии не се разглеждат като индивидуални отклонения, а като социално обусловени практики, които изпълняват конкретни функции за групата: сплотяване, демонстрация на крайна лоялност, подчертаване на идеологическата чистота или стремеж към политическо влияние чрез максимален психологически ефект.

Именно затова функционализмът се използва за анализ на различните форми на самоубийствен тероризъм – от камикадзетата през Втората световна война, до съвременните идеологически подтиквани атаки в Близкия изток или Западния свят. Макар да се проявяват в култури с различни ценности, тези практики споделят едно общо ядро: те се легитимират вътре в групата като колективно значими действия, които „служат“ на кауза, надхвърляща живота на отделния човек. Така функционалистката перспектива показва не просто как подобни атаки се случват, а защо могат да бъдат възприети като социално приемливи в определени общности – защото изпълняват групови функции и поддържат вътрешната структура, идентичност и идеология на терористичната организация (Ozeren, Gunes and Al-Badayneh, 2007).

Конфликтните теории се свързват с разбирането, че конфликтите определят социалните структури на обществото и индивидуалните личностни характеристики. Социалното поведение, според конфликтната теория, се определя от интересите на състезаващите се социални групи. В обществото съществуват множество причини за възникване на конфликти, предизвикани от разнообразните интереси. Теорията на конфликти-

те подпомага и анализирането на конфликта на ниво личност, който го предразполага да участва в терористични дейности. Различните дефиниции на конфликта изследват неговата същност като спор, в който две или повече страни използват насилствени действия, както за самозащита, така и за постигане на победа (Гочев, 2011). От социологическа гледна точка, конфликтът е присъща част от обществения живот, като възниква поради различни причини, основно свързани с промяна на социалните или технологичните условия, както и с икономическата и социалната несигурност (Кинева, 2021). Социалният конфликт, според Гочев, възниква когато „две или повече лица или групи демонстрират убеждението си, че имат несъвместими цели“ (Гочев, 2011: 15). Авторът е на мнение, че социалното в конфликта се изразява с поставянето на основен фокус върху наличието на конфликт между отделни групи от хора, като „водещите членове на поне една от спорещите страни показват и декларира убеждението си, че една някоя от целите ѝ са несъвместими с тези на другата страна“ (Гочев, 2011: 15). Според теорията на конфликтите социалните промени често се задвижват именно от напрежението между групи, които преследват различни интереси. Контролът върху този конфликт зависи от това доколко една група успява да ограничи или потисне действията на друга, за да наложи социален ред, който е по-благоприятен за нея. Прилагането на конфликтната теория към изследването на тероризма помага да се разбере какви вътрешни напрежения преживяват самите извършители, включително техните вътрешноролеви конфликти (Кинева, 2020). Понеже терористичните организации обикновено нямат нито политическата тежест, нито ресурсите да водят открита война, те използват терора по-скоро като инструмент – като средство за натиск, а не като цел сама по себе си.

Символният интеракционизъм е теория на микрониво, според която основните мотиви се определят от значението на споделен произход и възприети значение (Conley, 2013). Принадлежността функционира като ключов детерминант на индивидуалните интерпретации на социалната реалност, което позволява в рамките на символния интеракционизъм да се обяснят криминалното поведение и, по аналогия, тероризмът. Социалните групи артикулират нормативни очаквания за приемливо поведение; при нарушаването им обществото извършва процес на дефиниране, чрез който актът бива квалифициран като девиантен. Индивидът

се превръща в „девиант“ едва след като социалната реакция е означила първоначалното нарушение като девиация, което на свой ред повишава вероятността от последващи девиантни постъпки и трансформира самоидентификацията (Conley, 2013). От тази гледна точка тероризмът не се ражда спонтанно, а се конструира в процес на учене. Хората, които се включват в подобни структури, не просто приемат готови идеи – те усвояват конкретни техники, тактики и оправдания за насилие чрез постоянен контакт с групата. Тренировъчните лагери, вътрешните правила, идеологическите обучения и ежедневните взаимодействия създават затворена среда, в която насилието се представя като нормално, оправдано и дори морално задължително. В този социален микрокосмос насилието се институционализира. Новите членове се учат да го възприемат не като крайност, а като естествен инструмент за постигане на целите на групата. Чрез повторение, ритуали, пропаганда и групов натиск се създава устойчива рамка, в която насилствените действия изглеждат „правилни“, а отказът от тях – като нелоялност или предателство. Така социализационният процес превръща терористичната организация в ключов фактор за формирането на идентичността на членовете и за стабилизирането на репертоарите на насилие (Cinoglu and Arıkan, 2012).

Последствия от тероризма

Изследване (Huff and Kertzer, 2017) показва, че начинът, по който хората реагират на терористични актове, зависи от няколко ключови фактора: видът на атаката (дали става дума за стрелба, взрив или друг тип нападение), степента на информираност и броят на жертвите. Колкото по-драматични са обстоятелствата, толкова по-силна е обществената тревожност. Според авторите възприятията за тероризма се формират не само от самите събития, но и от начина, по който информацията за тях се представя и контролира – както от политическите институции, така и от медиите. Това често определя как обществото интерпретира мащаба на заплахата и как реагира на нея (Huff and Kertzer, 2017). Прекомерното и често драматизирано медийно отразяване на терористични атаки по света нерядко води до силна паника сред хората. Когато новините ежедневно напомнят за подобни събития, дори и да са далеч от нас, в обществото се наслагва усещане за постоянна заплахата. Това постепенно

формира нагласи на несигурност и свръхбдителност, които влияят както на поведението на хората, така и на начина, по който те възприемат реалните рискове (Costanza and Kilburn, 2005).

Тероризмът е явление, което силно повлиява върху живота на хората, въпреки усилията, които управляващите полагат, за да покажат, че няма да се подадат на заплахите и страха. Заплахата от насилие и упражняването на такова оказва значими негативни последици върху всяка сфера от обществения живот – политическа, социална, икономическа и т.н. Несигурността е един от най-силните фактори, които влияят на икономическото поведение, като изследвания (Bardwell and Iqbal, 2021) показват, че през първите години след терористичните атаки на 11 септември 2001 г. в Съединените американски щати инвестициите намаляват осезаемо – несигурността на пазара просто охлажда голяма част от икономическата активност. Подобна картина се наблюдава и след терористичните атаки във Франция през 2016 г., когато наред с разрушенията се отчита и загуба на производствени ресурси, както и осезаем спад в пазарната стабилност. Туризмът, който традиционно реагира много чувствително на подобни събития, се възстановява най-бавно – в продължение на месеци приходите остават значително по-ниски от обичайното (Lenain, Bonturi and Koen, 2002). В по-широк план тероризмът се отразява неблагоприятно и на международната търговия, тъй като създава несигурност по ключови транспортни и икономически линии (Pham and Nguyen, 2024), това често води и до пряка заплаха за транспортните коридори, търговските маршрути и дистрибуторските мрежи, а подобна несигурност естествено ограничава и притока на преки чуждестранни инвестиции (Hogetoorn and Gerritse, 2020).

Тези негативни ефекти се засилват и от факта, че през последните десетилетия терористичните атаки и заплахите за такива атаки стават по-разнообразни и по-интензивни. Макар тероризмът да има дълга история, именно през последния век той придобива още по-опасен и трудно предвидим характер. Това до голяма степен е свързано с по-лесния достъп до различни модерни средства и технологии, които значително разширяват възможностите на извършителите. В същото време съвременните общества стават все по-уязвими към този тип заплахи, което допълнително увеличава рисковете.

Терористичните актове – дори само заплахата за тях – имат особено силен психичен ефект, който надхвърля този при други типове бедствия. Основната причина е усещането за липса на контрол и за умишлено насочена вреда. Макар психологическите реакции при терористични инциденти да имат прилики с реакциите след природни бедствия или технологични аварии, те често се отличават с по-силен „каскаден“ ефект.

Влиянието на тероризма се проявява на няколко взаимно свързани равнища. От една страна той засяга устойчивостта на националната сигурност и непосредствено рефлектира върху физическото и психическото благополучие на населението. В подобни ситуации доверието в институциите лесно се разклаща, особено когато обществото очаква ясни и бързи реакции, а те често закъсняват или се възприемат като недостатъчни. От икономическа гледна точка терористичните актове създават среда на несигурност – не само по отношение на пазарите, но и върху готовността за инвестиране. Това неминуемо ограничава възможностите за развитие и навлизане в нови сектори. Социалните последици също не бива да се подценяват. Страхът и тревожността, които подобни събития поражда, водят до по-широко усещане за уязвимост. В някои случаи това се превръща в почва за междуобщностни напрежения, а в други – оставя дълготрайни психологически следи, които трудно се преодоляват. С течение на времето тези натрупвания влияят върху обществената динамика много по-дълбоко, отколкото се вижда непосредствено след самия инцидент.

Заклучение

Тероризмът представлява сериозна заплаха, както за международната сигурност, така и за сигурността на отделните държави. Заплахата, която представлява тероризма, изисква проактивни действия за предотвратяване на насилствени атаки. Терористичните организации обикновено разчитат на два основни типа въздействие, за да постигнат онова, към което се стремят – било то промяна във властовите структури или по-ограничени цели като предизвикване на страх и усещане за нестабилност сред населението. От една страна стои директното физическо насилие, а от друга – психологическото и информационното влияние, което често е не по-малко ефективно. Чрез тях се цели да се затрудни работата на нацио-

нални и международни институции и да се разклати доверието в тяхната способност да гарантират сигурност и в крайна сметка да се повлияе на социалните процеси.

Многоаспектният характер на тероризма позволява той да бъде разглеждан през различни изследователски призми. Без съмнение подходът за изследване на явлението трябва да бъде интердисциплинарен. Поради социалната вграденост на тероризма важно място в интердисциплинарния ансамбъл при неговото изследване има социологията.

Използвана литература

- Гочев, А. (2011). Конфликтът – теории и подходи за разрешаване. Варна: Албатрос. (Gochev, A. (2011). Konfliktut – teoriy i podhodi za razreshavane. Varna: Albatros).
- Кинева, Т. (2020). Ролевите конфликти на съвременната българска жена: между семейството и кариерата. София: Издателски комплекс – УНСС. (Kineva, T. (2020). Rolevite konflikti na savremennata balgarska zhen: mezhdu semeystvoto i karierata. Sofia: Izdatelski kompleks – UNSS.)
- Кинева, Т. (2021). Проблеми и предизвикателства пред съвременното българско семейство с деца. Проблеми на постмодерността, 11 (2): 124-136. (Kineva, T. (2021). Problems and Challenges to the Modern Bulgarian Family with Children. Postmodernism Problems, 11 (2): 124-136).
- Мирчев, М. (2022). Разузнаване и тероризъм. София: Академично издателство „За буквите“. (Mirchev, M. (2022). Razuznavane i terorizum. Sofia: Akademichno izdatelstvo Zabukvite.)
- Bardwell, H. and Iqbal, M. (2021). The Economic Impact of Terrorism from 2000 to 2018. Peace Economics, Peace Science and Public Policy, 27 (2): 227-261.
- Cinoglu, H. and Arikan, Y. (2012). Self, identity and identity formation: From the perspectives of three major theories. Journal of Human Sciences 9(2), pp. 1115-1116.
- Conley, D. (2013). You May Ask Yourself: An Introduction to Thinking Like a Sociologist. 3 edition. W.W. Norton & Company.
- Costanza, S. and Kilburn, J. (2005). Symbolic Security, Moral Panic and Public Sentiment: Toward a Sociology of Counterterrorism. Journal of Social and Ecological Boundaries. Volume 1.2, pp. 106-109.

- Ginoglu, H. and Ozeren, S. (2011). Classical schools of sociology and terrorism. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), pp. 44-46.
- Hogetoorn, B. and Gerritse, M. (2020). The impact of terrorism on international mergers and acquisitions: Evidence from firm-level decisions. *Journal of Peace Research*, 58 (3): 523–538.
- Huff, C. Kertzer, J. (2017). How the Public Defines Terrorism. *American Journal of Political Science*. Vol. 62, Iss.1, pp. 55-71.
- Lenain, P., Bonturi, M. and Koen, V. (2002). *The Economic Consequences of Terrorism*. OECD Economics Department Working Papers 334, OECD Publishing.
- Lutz, J. M. and Lutz, B.J. (2005). *Terrorism in the Ancient World*. In: *Terrorism*. Palgrave Macmillan, New York.
- Ozeren, S. Gunes, I. Al-Badayneh, D. (2007). *Understanding Terrorism: Analysis of Sociological and Psychological Aspects*. Amsterdam: IOS Press Nieuwe Hemweg.
- Perliger, A. and Pedahzur, A. (2010). *Social Network Analysis in the Study of Terrorism and Political Violence*. Southern Illinois University Carbondale OpenSIUC. Working Papers 48.
- Petrunov, G. (2025a). Cultural, Ideological and Structural Conditions Contributing to the Sustainability of Violence Against Women: The Case of Bulgaria. *Social Sciences*, 14 (8), 488.
- Petrunov, G. (2025b). Multilevel Factors for (Non)Reporting Intimate Partner Violence: The Case of Bulgaria. *Societies*, 15, 265.
- Pham, C. S., and Nguyen, H. (2024). Impact of terror on international trade in financial services: Does the development of financial institutions matter? *The World Economy*, 47, 2476–2514.
- Stamenkov, R. & Petrunov, G. (2025). The Vulnerability of Migrants from Bulgaria to Human Trafficking for Labor Exploitation. *Dve domovini*, 61, 91–111.
- United Nations. (2018). *Introduction to international terrorism*.
- Wright, J. (2015). A Social Identity and Social Power Perspective on Terrorism. *Journal of Terrorism Research*, 6 (3), pp.76-83.
- Yanev, N. & Petrunov, G. (2022). Police Stops and Searches – The case of Bulgaria. *Policija i sigurnost*, 31(4), 415-424.
- Young, J. (2016). *Measuring terrorism. Terrorism and political violence*.